

י"ד סיון, תשע"ד, 12.6.2014

גיליון מס' 412

פרשת שלח

בין לשון בני אדם לאנושיות

מאת יואל קרצ'מר-רזיאל, קיבוץ עין צורים

לאחר הטיפול הנקודתי במרגלים בתחילת הפרשה פונה התורה לפרט את מערכת הענישה והכפרה של הפרט. התורה מבחינה בין השוגג ובין העושה 'ביד רמה', עליו אומרת התורה, 'הכרת תכרת הנפש ההיא' (במ' טו, לא). אחת מן המפורסמות שבמחלוקות התנאים נסובה על פסוק זה (ספרי במדבר, פיס' קיב)¹:

'הכרת' - בעולם הזה, 'תכרת' - בעולם הבא, דברי ר' עקיבא;

אמר לו ר' ישמעאל: לפי שהוא אומר 'ונכרתה הנפש ההיא' (במ' טו, ל), שומע אני בשלוש כריתות בשלוש עולמות?

מה תלמוד לומר 'הכרת תכרת'? דברה תורה לשון בני אדם.

דרשה זו מצוטטת תדיר כאבן יסוד במחלוקת רחבה: ר' עקיבא מצד אחד דורש את הניסוחים המורכבים כבעלי משמעות יתירה ואילו ר' ישמעאל קורא את התורה כטקסט המנוסח בשפה אנושית וממילא אין מקום לדרוש משמעויות החורגות מן הפירוש המילולי. 'לשוונות הריבוי' ('הכרת תכרת', 'השב תשיבם' וכיוצ"ב) נתפסים כדוגמה למחלוקת עמוקה יותר בין שתי אסכולות והתלמודים מרחיבים את המחלוקת ואת העקרון 'דברה תורה [כ/ב] לשון בני אדם' למקרים נוספים.

האם העקרון 'דברה תורה לשון בני אדם' מאפיין תמיד את ר' ישמעאל?

למרות שמקובל שזו דרכו הגורפת, הדרשה על 'הכרת תכרת' היא הפעם היחידה בספרות התנאית שבה מופיע הטיעון 'דברה תורה לשון בני אדם' בפי ר' ישמעאל ובית מדרשו (דבי ר"י). יותר מכך, בבית מדרשו של ר"י דוקא דרשו 'לשוונות ריבוי', למשל (מכילתא דר"י, מס' דנזיקין, פר' ו):

'ורפא ירפא' - שאם [הנחבל] נתרפא וחזר ונתרפא וחזר אפילו ארבע פעמים וחמשה חייב [החובל] לרפאתו.

הדרשן, המשתייך לבית מדרשו של ר"י, אינו טוען כאן 'דברה תורה לשון בני אדם' אלא נותן משמעות לכפילות הלשונית – החובל בחבירו חייב לרפאו ולשוב לרפאו.

¹ ע"פ מהד' כהנא, עמ' יד, עם תיקונים קלים.

אם כן, על מה בדיוק הויכוח?

בדיקת רוחב במדרשי התנאים מעלה כי בשני בתי המדרש דרשו 'לשונות ריבוי' (אמנם התופעה נפוצה יותר בבית מדרשו של ר' עקיבא), אולם נראה שיש הבדל מהותי באופני הדרישה בין שני בתי המדרש. דרשות הריבוי של דבי ר"י מייצרות נחרצות וחזרתיות ('אפילו ארבע וחמש פעמים') אך אינן מטעינות את הפסוק במשמעויות שמחוץ להקשרו המילולי. כמו כן, דבי ר"י נמנעים באופן עקבי מלדרוש 'לשונות ריבוי' על פסוקי עונשים, כפי שהראה חוקר המדרש צ"א יהודה. בנקודה זו חלוקה כנראה ר"י באופן נחרץ עם ר"ע. לפי ר"י, אפשר לדרוש את הריבויים בתורה בכדי להטיל על הפרט אחריות יתירה, אך לא ניתן להרחיב באמצעותם את מערכת הענישה של הפרט בידי החברה או בידי שמים. הדרשנים מדבי ר"י מפרשים את מילות התורה בשדיפות כאשר מדובר באדם כאובייקט ומאידיך כאשר התורה מתייחסת לאדם כסובייקט פועל הם דורשים את הפסוקים בהרחבה ובנמרצות. באופן דומה, דבי ר"י מתנגדים באופן עקבי לענישה מתוך קל וחומר ('אין עונשין מן הדין').

למה הויכוח הוא דוקא על 'הכרת תכרת'?

מבחינת ר"י, כאן חצה ר"ע שני קוים אדומים. הוא דרש ריבויים במקרה של עונש וכן הוסיף לכך מימד החורג מהמסגרת האנושית – העולם הבא. שאלת האנושיות של לשון התורה מתגלה לא רק כשאלה פרשנית, אלא כמחלוקת עקרונית על האדם ועל התורה. אל מול התפיסה הרואה את לשון התורה כנשגבת ואת התורה עצמה כמבטאת נורמות אלהיות בלתי מובנות כשלעצמן לבני אנוש, עמדת ר"י רואה את האנושיות שבשפה כמפתח גם ליחס אנושי – דרישת אחריות הפרט מחד וצמצום הענישה מאידך.

לייחוס משמעויות נשגבות לשפת התורה עשוי להיות מחיר וכאשר מחיר זה מרחיב את הסנקציה האנושית או האלהית על הפרט – הדרשנים מבית מדרשו של ר' ישמעאל מציעים קריאה מינימליסטית – דברה תורה לשון בני אדם.

יואל קרצ'מר-רזיאל הוא חבר קיבוץ עין צורים. נשוי לורד ואב למרוה. חמדת. אבינעם ויהלי. דוקטורנט לתלמוד באוניברסיטת בן-גוריון ומלמד במרכז הרצוג ובמכללת אחוה.

אפשר לקבל את דף פרשת השבוע של הקיבוץ הדתי בדואר אלקטרוני או לראות אותו באינטרנט באתר של תנועת הקיבוץ הדתי בכתובת: www.kdati.org.il/parashat/hashavua.htm כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il ולרשום subscribe בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב unsubscribe בשורת הנושא. תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: amudim@kdati.org.il אתר האינטרנט של הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il